

ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ МУЗЕЇВ ТА ЇХНІХ ЕКСПОЗИЦІЙ

Тереза Мареш,
доктор хабілітований,
професор Університету
Казимира Великого
м. Бидгощ, Польща

В колі зацікавлень історії як науки знаходиться феномен людини в колективному та одиничному процесі. Вивчаючи долю особистості – знаходимо зв'язки з історією цілого суспільства. І навпаки, вивчаючи долю спільноти, ми намагаємося з'ясувати обумовленості життя та праці творчої особистості. На дослідницькому полі історії нашою метою є історичне пізнання – пізнання не лише історичних фактів, але, головним чином, процесів та явищ в минулому [2, с. 217]. До історичного пізнання приходимо за посередництвом так званих «залишків» цього минулого. Відновлення цікавих для нас проявів життя людини та її середовища в минулому відбувається за допомогою історичного джерела, тобто закріплених і збережених думок та дій. Історичне пізнання, особливо історика-дослідника, спирається, головним чином, на інтелектуальному перекладі людини. В дослідницькій майстерні історика, як правило, головним є «історичне джерело» – «писане джерело». Однак темою цієї статті не є письмове джерело: хроніка, устав чи трактат тощо). Щоб зрозуміти минуле, не достатньо дізнатися факти і події, які колись відбулися. Повну картину ми отримаємо, якщо поглянемо на учасників цих подій крізь призму не лише політичних обумовленостей, але і речей: предметів, декорацій, які їх супроводжували [1, с. 29, 65]. Для сучасного історика «історичними джерелами» є не лише переклади, закріплені на письмі «письмові джерела», але також матеріальні рештки людського діяння – «писані джерела». До останніх належать, зокрема, «матеріальні джерела», тобто матеріальні твори суспільства минулих епох. Вони складають ланку, що з'єднує покоління. Це колективне досягнення складає культуру, головними

компонентами якої є нематеріальна культура (духовна та суспільна) і матеріальна культура. Саме на матеріальну культуру направлене наше дослідження.

Матеріальна культура з найдавніших часів була нерозривно пов'язана із життям та існуванням людини. Інформаційний потенціал збережених речей містить багато відомостей. Так ми приходимо до сприйняття предметів, чи іншими словами «творинь» суспільства. Це як предмети мистецтва, так і ужиткові речі. Матеріальну культуру складають: археологічні відкриття (керамічний посуд, коштовності, зброя і т. ін.), архітектурні об'єкти (хати, будинки, костели, оборонні мури і т. ін.), предмети повсякденного життя (вбрання, посуд, робочі інструменти, зброя та обладунки тощо). Одні пам'ятки матеріальної культури лишилися у своєму природному середовищі, інші перенесено та зібрано в музеях – закладах «всезагальної історичної освіти суспільства».

Дане дослідження спрямоване на історичну освіту молодого покоління. Відвідування музеїв не має обмежуватися відвідуванням виставок та зібраних на них експонатів. У Польщі вже майже немає музею, в якому його співробітники не розуміли б, що музейні заняття мають виховні властивості. Пам'ятки матеріальної культури, що зберігаються в музеях, є пізнавальним матеріалом для відвідувача, такими, що дозволяють наблизити історичні часи. Дуже часто ці експонати походять з даної області. Історичне пізнання все частіше відбувається шляхом емпіричних дій за підтримки «джерельного» перекладу. Безпосередній контакт з об'єктами матеріальної культури дозволяє діалог між спостерігачем та предметом – продуктом минулого. Відвідувач має можливість емпіричного дослідження явища, яке спостерігає. Можна оглянути, доторкнутися, а інколи і використати предмет щоденного вжитку чи зброї (за умови дотримання принципів безпеки), наслідуючи роботу та дії наших предків. Таким чином, відчуттями (через дотик / перевірку принципів дії спорядження) можна перевірити придатність, корисність, а також

ефективність інструментів та пристроїв, іноді дивних і незвичних для нашого часу.

Ніщо не замінить безпосереднього контакту з архітектурним об'єктом у його природному середовищі. Замість використання на уроках фотографії (напр. об'єктів у готичному чи барочному стилі) краще дати учням можливість безпосереднього огляду об'єкту / архітектурної пам'ятки. Спілкування з оригінальними пам'ятками робить можливим співставлення наявного знання із дійсністю. Таким чином, ми елімінуємо (відносно обмежуємо) вербальне навчання. Активне навчання дозволяє чуттєве (не лише вербальне) закріплення архітектурних термінів (напр. портал, розетка, неф, фасад тощо). Створюється можливість пізнання фактури матеріалу, з якого вони створені. Спілкуючись з оригінальним об'єктом (напр. руїни тевтонського замку) сприймаються його розмір, пропорції, колоритність, а також розташування на місцевості. Огляд оригінальних пам'яток матеріальної культури впливає на емоційне ставлення до минулого. Якщо в межах історичної освіти ми скористаємося об'єктами найближчої околиці, то додатково поглибимо почуття гордості, а також розвинемо у молоді ідентифікацію та місцевий патріотизм. «Готика на дотик» – особливо в м. Торунь слід розуміти буквально, адже пам'ятки в готичному стилі в цьому місті знаходяться на кожній вулиці Старого Міста.

Чи лише «готикою Торунь тримається»? Шукаючи відповідь на це питання, сфокусуємося на музейних закладах, в тому числі і на Окружному Музею в Старій частині міста в Ратуші [5]. Він допомагає у шкільній історичній освіті. Зібрані в ньому експонати («релікти минулого») дозволяють поєднати у навчанні пізнавальні елементи зі сферою емоційних переживань. Співробітники Музею проводять музейні заняття, які спрямовані на всі вікові групи: «Від дошкільняти до сеньйора». Музейні заняття тематично пов'язані із конкретними виставками, але часто також торкаються лише обраної групи експонатів. Багатство зібраних предметів дозволяє тематичне різноманіття

цих занять. Їхня проблематика охоплює історію м. Торунь, Польщі та світу, а також питання, пов'язані з мистецтвом і музеєзнавством. В межах музейних занять наближається культурний спадок в області, історія області, а також історія польського та світового мистецтва (романське, готичне, ренесансне мистецтво тощо). Специфіка музейних занять полягає у передачі знання за підтримки пам'ятки-експонату, а не так, як це є на уроці, лише промовленим чи написаним словом. Зібрання музею дозволяють безпосередній контакт з експонатом. Під час музейних занять учні читають багаточисельні змісти картин, скульптур і різних предметів діячів тодішніх ремісничих майстерень. Учасники занять отримують розроблені працівниками музею карти роботи, конкурсні карти (напр. кросворди).

Збережені предмети щоденного вжитку – неоціненні історичні джерела. Ці предмети: і вбрання, прикраси та зброя палеоліту, неоліту, доби бронзи, заліза та раннього середньовіччя (з XI тис. до н.е. до сер. XIII ст.), в межах музейних занять, дозволяють не лише огляд, а й через тактильний контакт – пізнання форми та фактур, а також, і практичного застосування. З допомогою цих історичних предметів учні легше зрозуміють умови життя людей тисячі чи сотні років тому. Учні дізнаються про вигляд і спосіб виробництва, наприклад, меблів. Потім на виставці музейних експонатів відшукують і впізнають об'єкти, виконані за допомогою обговорюваних технік, – наприклад, цехові скрині, дверцята стінних шафок, годинники, двері. Маючи безпосередній контакт із матеріальним джерелом, здійснюється аналіз обраних об'єктів.

Через те, що заняття відбуваються на об'єктах представників інших епох, вони також стають предметом дослідницьких пошуків молодих істориків. Відвідувач під час занять відчуває можливість знайомства з системою приміщень та їхнім функціонуванням. Наприклад, в домі-амбарі знаходяться: житлові приміщення, кухня, погребі, склади, флігелі. В приміщеннях музею можна знаходитися в торговельних об'єктах, а в них

оглянути і доторкнутися до хлібних лавок, наметів, магазинів, міських вагів, складів, а в Судовій Залі – судових лав. Учні, працюючи з планами Ратуші, відшуковують типові приміщення: Велику Залу і Королевську Залу, в'язницю, архів чи арсенал.

В облаштованому середньовічному скрипторіумі учні пізнають письменницьку та художню майстерню, отримують вміння створення барвників, застосування золота, створення карти, книги тощо. Під час занять учасники створюють документ, знайомляться з шаблонами готичного письма та принципами створення середньовічного документа, пишуть гусячими перами, малюють ініціали, створюють печатки, які вішають на документи. Молодь власноруч прикрашає черпаний папір. Заняття починає показ матеріалів для письма: воскові таблички, пергамент, черпаний папір та мультимедійне представлення етапів створення середньовічної книги. Ці заняття супроводжуються показом оригінальних документів, що знаходяться на виставках.

Під час виховних музейних занять учні можуть одягнутися у середньовічне вбрання, а також одяг інших часів (музей має костюми від середньовіччя до XVII ст.).

Виховний відділ Музею в Ратуші не забуває про індивідуальних відвідувачів та цілі родини. Це для них організовані чотири рази на рік «Ночі в музеї» (квітень, травень, червень, вересень). Для родин кожної суботи організовуються художні та спеціальні приграми, пристосовані до актуальної експозиції.

В Домі Коперника [3] відбуваються заняття під назвою «Світ торунського пряника». Заняття проводять середньовічні міщанки. Перевагою активного відвідання виставки є не лише пізнання історії пряника, а також технології його виробництва і смаку. Майстер Бартломей та його підмайстри передають таємниці пряничного знання, а учасники занять власноруч, під його

наглядом, випікають пряники в оригінальних історичних формах. Заняття закінчуються пряничним частуванням й театральною сценкою.

Мешканці м. Торунь з давніх часів дбали про безпеку міських кордонів. Після Другої Світової війни багато оборонних споруд (зокрема і фортів) були підірвані й знищені. В частині з них зробили внутрішню перебудову і вони тепер виконують роль військових та промислових складів. Інші ж відіграють виховну роль. Форт VII [7] нагадує про трагічні часи гітлерівської окупації, а Форт IV [6] виконує виховну роль. Військову історію м. Торунь і хелмінської землі молодь пізнає на заняттях, що проводяться в музейно-конференційному залі з макетом форту та знімками фортифікацій. На прикладі м. Торунь вони пізнають умови життя міста колишньої Республіки в новій політичній ситуації. Помічають зміни, що відбувалися в місті, яке з торговельного центру (купецького міста), перетворилося на прикордонну фортецю (військова функція). Учні пробують віднайти чесноти й вади у житті місцевого суспільства, що витікали з військової функції міста. Помічають зв'язок між міграцією населення та етнічними змінами на його терені.

Однак панівну атмосферу у стінах форту найкраще передає відвідування його в блиску обладунків. Інтерактивні уроки дають можливість пізнати таємниці пруської фортеці XIX ст. – прикладу сучасної (для тієї доби) фортифікації. Відвідувач Форту IV переміщується: він входить з боку в'їзного двору з караульним приміщенням та конюшнею, проходить далі мостом, що веде до воріт, відвідує казарми, пороховий склад, лобний корпус казематів з постами спостереження артилерії та піхоти, площу, верхній вал з укриттями та артилерійським депо та відтинки оборонного валу тощо.

«Рухаючись назад у часі», він може відчути себе солдатом, що здобуває фортецю. Окремим наглядним уроком є заняття в лабіринтах підземних коридорів форту.

Не залишаючи Торунь, маємо неймовірну можливість «доторкнутися» до сільського життя. Неподалік Старого Міста знаходиться Етнографічний

Музей ім. проф. Марії Знамеровської-Прюфферової [4]. У музеї представлені експонати з у галузі етнографії та етнології. Зібрані речі ілюструють культуру польських етнографічних областей. Крім того, тут знаходяться предмети щоденного вжитку, притаманні культурам етнічних та релігійних меншин, що співіснували з польською культурою в історичних та теперішніх кордонах нашої країни. Окрему колекцію складають зібрання культур польських меншин, що мешкають біля кордону.

Цей Музей також проводить виховну діяльність серед мешканців. Особливу пропозицію він спрямовує до молоді, яка в межах занять в Етнографічному Парку на свіжому повітрі переїжджає в світ матеріальної культури сел з Куяв та Примор'я. Використовуючи збережені пам'ятки матеріальної культури, можна показати молоді взаємозалежність розвитку різних галузей економічного та суспільного життя в селі. Молодь бере активну участь у заняттях в хатах та на городах, наприклад куявської або тухольської.

Реакція між предметами щоденного вжитку (творіннями минулого) та молодими людьми дозволяє межгенераційний та межкультурний діалог. Для молодої людини інвентар, який використовувався в селі на польових роботах, виглядає екзотично нарівні з інвентарем, наприклад, індіанських племен Північної Америки. Молоді люди (а також їхні батьки і дідусі – адже в музей можуть прийти також цілі родини) дізнаються умови життя мешканців села. В їхньому розпорядженні будуть свідчення роботи селян (вироби, інструменти) и життя в селі (предмети щоденного вжитку, вбрання, оснащення хат). Відвідувач має нагоду не лише побачити, але й торкнутися матеріалів для спорудження хати чи обробітку городу. Пізнання минулого відбувається за посередництва оригінальних «речей» - предметів/спорядження мешканців віддаленого минулого. Безпосередній контакт з таким предметом стає головним елементом пізнання.

Заняття в Етнографічному Музеї відбуваються також на свіжому повітрі поруч з окремо стоячою хлібною піччю з Кашуб кінця XIX ст. Тут «в реалі»

(як говорить молодець), а не на фотографії чи в фільмі, є можливість пізнання принципів функціонування хлібної печі. Цікавою виховною пропозицією є зібрання в одному місці двох млинів: вітряного та водного. Це дозволяє дізнатися про роботу обох млинів, а головним чином – елементи, що їх відрізняють. Особливою розвагою для молодих людей є історична застава – Депо Добровольчої Пожежної Команди з Пливачева (хелмінська земля) початку ХІХ ст., яке слугувало пожежникам кілька десятиліть (в торунський скансен перенесли її в 1990 г.).

Висновки. Пам'ятки матеріальної культури в їхньому природному середовищі, а також зібрані в одному місці (напр. в музеї чи скансені) відіграють неабияку роль в освіті цілого суспільства, а особливо молодого покоління. Через свою оригінальність вони є історичним джерелом. Як «історичне джерело» мають безперечні переваги у шкільній освіті. Несуть з собою величезну інформацію про минуле. Зберігають первісний вигляд, а часом і призначення, для якого створені. Відвідування музею має навчати дивитися на експонат, як на джерело знання про минуле. Під час музейних занять відвідувач знайомиться з матеріальними умовами суспільного буття людини протягом століть.

Пам'ятки матеріальної культури завдяки тому, що конкретні і доступні для безпосереднього спостереження, сприяють отриманню задоволення від відкриття. Кожна матеріальна рештка минулого, кожен реальний предмет дозволяє взяти минуле до рук та відчутно констатувати її життя. Емоційний фактор ми можемо розвивати особливо у відношенні до пам'яток матеріальної культури мешканців найближчого оточення.

Включення у хід освіти елементів регіональної історії, поєднане з наочністю, сприяє пробудженню в молоді дослідника минулого. Освіта має уподібнюватися до процесу наукового дослідження. Безпосередній контакт з пам'яткою матеріальної культури дає багато спостережень, які уможливають формулювання припущень. Безпосередня робота з

матеріальним джерелом поглиблює, розширює і направляє знання. Контакт з пам'ятками матеріальної культури полегшує розуміння історичних правд і зв'язку між минулим та теперішнім, що сприяє розвитку історичного мислення. Крім того музеї та пам'ятки матеріальної культури перестають бути «святиною мистецтва», а постають живою, постійною ланкою в історичній освіті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Медушевская О.М. Теория и методология когнитивной истории. М.: РГГУ, 2008.
2. Topolski J. Metodologia historii. Warszawa: Wydawnictwo Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973.
3. Dom Mikołaja Kopernika. URL: <https://muzeum.torun.pl/dom-mikolaja-kopernika/>. (дата звернення: 13.10.2024 р.).
4. Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu. URL: <https://etnomuzeum.pl/> (дата звернення: 13.10.2024 р.).
5. Muzeum Okręgowe w Toruniu. URL: <https://muzeum.torun.pl/> (дата звернення: 13.10.2024 р.).
6. Twierdza Toruń – Fort IV. URL: <https://www.fort.torun.pl/> (дата звернення: 13.10.2024 р.).
7. Twierdza Toruń – Fort VII. URL: https://www.home.umk.pl/~wnowosad/twierdza/fort_7.html (дата звернення: 13.10.2024 р.).